

ODGOJ I OBRAZOVANJE DJECE I OMLADINE S VEĆIM TEŠKOĆAMA U PSIHIČKOM RAZVOJU I PRIKAZ REZULTATA PROVOĐENJA EKSPERIMENTALNOG PROGRAMA ODGOJA OBRAZOVANJA I RADNOG OSPOSOBLJAVANJA USMJERENO I TEŽE MENTALNO RETARDIRANE DJECE I OMLADINE

Vićić Miroslav

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

UDK: 376.1

Originalni stručni rad

U V O D

Do donošenja novog Zakona o odgoju i osnovnom obrazovanju u SR Hrvatskoj (1980. g.) djeca i omladina na stupnju umjerene i teže mentalne retardacije nisu bila obuhvaćena obrazovnim sistemom, već su bila stacionirana u ustanovama za njegu, zaštitu i rehabilitaciju (Stančić, Zagreb, Split, Rijeka, Vrlika). I u navedenim zavodima i ustanovama uz pružanje zdravstvene i druge pomoći bilo je pokušaja edukativnog rada, koji međutim nije bio zakonski reguliran.

Jedna od najhumanijih odrednica novog Zakona o odgoju i osnovnom obrazovanju izražena u članovima 145. i 150. omogućava i djeci s većim teškoćama u psihičkom razvoju odgoj i obrazovanje u posebnim organizacijama odgoja i obrazovanja, pod rukovodstvom specijaliziranih stručnjaka, po posebnim planovima i programima odgojno-obrazovnim i rehabilitacijskog rada, kojima se ovoj populaciji djece i omladine osigurava pravo na odgoj, obrazovanje i radno osposobljavanje do navršene 21. godine života. U stvari radi se odgojno-obrazovnoj integraciji djece i omladine s većim teškoća-

ma u razvoju koja do sada nisu bila sustavno educirana.

Usporedno s osnovnim obrazovanjem populaciji djece i omladine s većim teškoćama u psihičkom razvoju omogućuje se i stjecanje osposobljevanja za obavljanje najjednostavnijih poslova čime de facto postaju samo djelomično ovisni od stalne pomoći društva.

1. DEFINIRANJE POPULACIJE

Jedno od najosjetljivijih pitanja bilo je definirati populaciju djece s većim teškoćama u razvoju. Naime, zakonodavac osigurava djeci i omladini s većim teškoćama odgoj i obrazovanje ali ne definira u užem smislu riječi — vrstu i stupanj teškoće. Zbog toga je izrađen podzakonski akt »Uputstvo o načinu uključivanja djece s većim teškoćama u psihičkom razvoju u posebne organizacijske odgoje i obrazovanja« (NN broj 9/82.). U spomenutom uputstvu definira se djecu s većim teškoćama u psihičkom razvoju kao djecu koja »zbog karaktera i težine psihičkog oštećenja ili psihičkog poremećaja ne mogu biti uspješno uključena u odjeljenja osnovnih škola«.

Na toj osnovi u posebne organizacije odgoja i obrazovanja odnosno u posebne odgojno-obrazovne grupe za djecu s većim teškoćama u psihičkom razvoju mogu se uključiti:

— djeca na stupnju umjerene i teže mentalne retardacije;

— djeca na stupnju lake mentalne retardacije ukoliko kod ove djece istovremeno postoje i druge utjecajnije teškoće u razvoju;

— djeca oštećenog vida i oštećenog sluha kod koje su ustanovljene i druge utjecajne teškoće u psihičkom razvoju;

— djeca s cerebralnom paralizom koja su istovremeno mentalno retardirana ili imaju druge utjecajne teškoće u psihičkom razvoju;

— djeca s organski uvjetovanim poremećajima u ponašanju koja su mentalno retardirana ili imaju druge utjecajne teškoće u psihičkom razvoju;

— autistična djeca koja su istovremeno i mentalno retardirana ili koja imaju i druge utjecajne teškoće u psihičkom razvoju.

Utjecajnim teškoćama u smislu ovog uputstva smatraju se one teškoće koje bitno umanjuju sposobnost djeteta za savladavanje odgojno-obrazovnog programa osnovne škole u redovnim uvjetima.

Uključivanje djece s većim teškoćama u psihičkom razvoju u posebne organizacije vrši se na temelju ocjene koju donosi komisija stručnjaka: liječnik školske medicine, liječnik specijalista, psiholog, defektolog i socijalni radnik a koja se formira na temelju člana 9. Pravilnika o zdravstvenim razlozima koji uvjetuju da dijete ne može pohađati školu i o provođenju liječ-

ničkog pregleda («Narodne novine», broj 24/80) nakon provedene opservacije, u suradnji s roditeljima djeteta.

2. ORGANIZACIJSKI OBLICI RADA

2.1. Patronažna defektološka služba

Na temelju upozorenja zdravstvene i socijalne službe da se na određenom lokalitetu nalazi dijete s većim teškoćama u razvoju ranog predškolskog uzrasta, za tu se djecu organizira stručno defektološka pomoć djetetu u obitelji. Zadatak je defektologa-patronažera da nekoliko puta tjedno dolazi u obitelj djeteta s teškoćama u razvoju, radi s djetetom po izvedbenom programu specificiranom za pojedino dijete, upućuje roditelje kako i na koji način će postupati s djetetom, pripremaju dijete i roditelje za uključivanje djeteta u predškolsku ustanovu.

2.2. Oblici predškolskog tretmana

Djeca s teškoćama u razvoju nakon tretmana u obitelji mogu se uključiti u najbližu organizaciju predškolskog odgoja zajedno s drugom djecom, odnosno s djecom bez teškoća u razvoju; ili u posebno organizirane odgojne grupe pri redovnom vrtiću; ili u posebne organizacije predškolskog odgoja; ili u organizirane oblike radom dadilje u drugoj porodici. U svim navedenim oblicima predškolskog tretmana nužno je osigurati kompletnu ili djelomičnu defektološku pomoć djeci s teškoćama u razvoju. Za djecu s većim teškoćama u psihičkom razvoju osigurava se kompleksna i kompletna defektološka pomoć, a na temelju rada po posebnim programima.

2.3. Osnovni odgoj i obrazovanje

Nakon sistematskog predškolskog odgoja provodi se pedagoška i zdravstvena opservacija djece s teškoćama u razvoju. Stručna je pretpostavka da će djeca s većim teškoćama u razvoju nakon provedene pedagoške opservacije od strane stručne komisije biti predložena za odgoj i obrazovanje u posebnim organizacijama. Značajka je posebnih odgojno-obrazovnih organizacija u tome da rade po posebnim programima priređenim za potrebe određene vrste i stupnja hendikepa u djece, da se radi u manjim obrazovnim grupama, da nastavu izvode specijalizirani stručnjaci-defektolozi, da su prostor i oprema kao i didaktička sredstva i pomagala prilagođeni potrebama djece s većim teškoćama u razvoju, te da je cjelokupni odgojno-obrazovni i rehabilitacijski tretman individualiziran. Pored nastave za svu ovu djecu škola osigurava i produženi stručni tretman koji u zajedništvu s nastavom predstavlja pedagoško i rehabilitacijsko jedinstvo, čime se osigurava puni razvoj svakog pojedinog učenika.

2.4. Radno osposobljavanje

Za omladinu s većim teškoćama u psihičkom razvoju organizira se radno osposobljavanje, odnosno osposobljavanje za obavljanje najjednostavnijih poslova primjerenih sposobnostima ove populacije.

3. PROGRAMIRANJE ODGOJA I OBRAZOVANJA

Za sve navedene populacije djece s većim teškoćama u psihičkom razvoju prišlo se je izradi posebnih pro-

grama. U ovom ćemo radu prikazati metodologiju izrade programa za usmjereno i teže mentalno retardiranu djecu, te rezultate trogodišnjeg eksperimentalnog primjenjivanja posebnog programa priređenog za potrebe ove populacije djece s većim teškoćama u psihičkom razvoju. Nosilac programa bio je Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SR Hrvatske, a suradnici i konzultanti bili su istaknuti praktičari defektolozi i rehabilitatori sa bogatim iskustvom u radu s umjereno i teže mentalno retardiranom populacijom te profesori Fakulteta za defektologiju u Zagrebu.

Na temelju postojećih iskustava iz naše zemlje, te iskustva i literature iz stranih zemalja izrađen je prvi prijedlog eksperimentalnog programa odgoja i obrazovanja za umjereno i teže mentalno retardiranu djecu.

Uzorak su sačinjavala djeca i omladina na stupnju umjerene i teže mentalne retardacije koja su već bila obuhvaćena rehabilitacijom u Zagrebu, Splitu, Rijeci, zavodima u Stančiću i Vrlici. Uzorak je obuhvaćao cca 150 djece predškolskog uzrasta, 200 djece osnovnoškolskog uzrasta i 100 omladinaca kronološke dobi između 17 i 22 godine.

3.1. CILJ

Cilj je programa odgoja, obrazovanja i rehabilitacije umjereno i teže mentalno retardirane djece i omladine da se sistematskim razvojem psihomotorike, razvojem komunikacije i brige o sebi, kreativnosti, koja će pomoći tim osobama lakše uklapanje u društveni život i rad. Stupanj usvojenosti programskih sadržaja ovisan je o individualnim sposobnostima pojedin-

ca, pa je i stupanj samostalnosti uvjetovan somatopsihičkom konstitucijom pojedine osobe.

3.2. Programska koncepcija

Programskom koncepcijom su obuhvaćene umjereno i teže mentalno retardirane osobe (djeca i omladina) u dobi od 1. do 22. godine, a koje su na temelju primjene instrumenata za mjerenje inteligencije smještene u području od 25 do 54 ekvivalentnog kvocijenta inteligencije Wechslerovog tipa. Program ima razvojni karakter, što znači da svako dijete obuhvaćeno programom počinje od elemenata programa i dostiže razinu u skladu sa svojim individualnim sposobnostima.

Program ima karakter istodobne stimulacije motornog, senzornog, emocionalnog, intelektualnog i socijalnog razvoja.

Također program treba staviti u funkciju sve aspekte dječje ličnosti, osobito njegove motorne i druge sposobnosti, čime se omogućuje primjerno radno osposobljavanje retardiranih osoba odnosno stvaraju se uvjeti za njihovo uključivanje u društveno koristan život i rad. U realizaciji programa striktno se poštuje timski rad.

3.3. Odgojno-obrazovna područja

U predškolsko i osnovno školsko doba program ima ova odgojno-obrazovna područja:

- senzomotorni odgoj
- tjelesno-zdravstveni odgoj
- radni odgoj
- briga o sebi
- upoznavanje uže i šire okoline

- kreativnost (likovno i glazbeno izražavanje)
- komunikacija
- socijalizacija.

U radnom osposobljavanju pored navedenih područja u programu posebnu važnost ima obučavanje u obavljanju poslova i zaštita na radu.

Intencija je da se u svakom radnom danu dijete obuhvati elementima svakog odgojno-obrazovnog područja i to na taj način da se izabere centralni problem (tema, igra) koji se rasvjetljavaju kroz primjernu komunikaciju, senzorno i motorno aktiviranje, glazbeno i likovno izražavanje i dr. Ovakvo tematsko programiranje radnog dana u radu s umjereno i teže mentalno retardiranom djecom ima veliku didaktičko-metodičku i odgojnu efikasnost. Dalje, ovakav stil rada osigurava veću slobodu u radu, omogućava stalnu izmjenu rada i odmora zavisno o potrebama djece, čime se isključuje školsko zvono, daje mogućnost veće primjene didaktičke igre-podloge za učenje nečeg novoga, unosi u rad vedrinu što snažno motivira djecu i, što je najznačajnije svaki je radni dan poklonjen jednom centralnom problemu koji se tretira s govornog, radnog, glazbenog, tjelesno-zdravstvenog, prirodnog i društvenog područja.

Naglašavamo da ovakav način rada pretpostavlja da voditelj grupe izvanredno dobro poznaje sposobnosti i ograničenja svakog pojedinog djeteta; da posjeduje visok stupanj didaktičko-metodičke kreativnosti u radu; da je zainteresovan za rad i razvoj pojedinca i grupe; da kontinuirano unosi u svoj rad inovacije i odlučno izbjegava šablonu i rutinerstvo u radu.

3.4. Rezultati trogodišnje eksperimentalne primjene

Na temelju trogodišnje eksperimentalne primjene programa odgoja, obrazovanja i rehabilitacije došli smo do slijedećih spoznaja i rezultata:

— Izbor odgojno-obrazovnih područja bio je odgovarajući;

— Programski sadržaji pojedinih odgojno-obrazovnih područja primjenjeni su sposobnostima i ograničenjima umjereno i teže mentalno retardirane populacije i pružaju mogućnost korelacije i koncentracije, individualizacije, zornosti, sistematičnosti i postupnosti te povezivanja programskih sadržaja sa životom.

— Tijekom eksperimentalne primjene vršena je od strane defektologa-nosilaca programa stalna valorizacija sadržaja čime je konačna verzija programa dobila na posebnoj kvaliteti. Naime, pojedini sadržaji su izostavljeni, odnosno raspodjeljeni za starije grupe. Na prijedlog nosilaca programa uvršćeni su i pojedini novi sadržaji. Također su uvažavani prijedlozi u vezi s opremanjem programa obzirom na prostor, opremu prostora primjerenim namještanjem sredstvima i didaktičkim pomagalicama.

— Na republičkim savjetovanjima — dva u Splitu i jedno u Velikoj Gorici — organiziranim u funkciji unapređivanja i valorizacije eksperimentalnog programa defektolozi — realizatori programa u zajedništvu s nosiocem programa i suradnicima na programu iznosili su svoje prijedloge, sugestije, primjedbe i kritičke napomene. Na ovim savjetovanjima iskristalizirali su se brojni problemi, čime je kvaliteta konačne verzije programa znatno poboljšana.

— Također je došlo do dogovora u odnosu na metodiku rada na realizaciji programa, dogovoren je jedinstveni pristup praćenja, vrednovanja i ocjenjivanja, usaglašen je način vođenja odgovarajuće pedagoške i defektološke dokumentacije, izražena je potreba izdavanja posebnog metodičkog priručnika za rad s umjereno i teže mentalno retardiranom djecom i omladinom.

Konačni rezultat ovog trogodišnjeg eksperimentalnog rada bio je izrada konačne verzije programa odgoja, obrazovanja i rehabilitacije za umjereno i teže mentalno retardiranu djecu i omladinu predškolske dobi, osnovnoškolske dobi te radnog osposobljavanja. Iako se radi o de facto tri nivoa programiranja — cjelokupni program se ostvaruje u jedinstvu i čini dijalektičku sintezu koja omogućava svakom učeniku napredovanje u skladu sa vlastitim sposobnostima i ograničenjima i dosizanju razine usklađene sa njegovim osobnim somatopsihičkim sposobnostima.

Vodilo se računa i o tome da se program može uspješno ostvarivati u eksternim uvjetima, u uvjetima cjelodnevnog boravka u okviru petodnevno radnog tjedna, te u organizacijama internatskog tipa.

Posebna je pažnja poklonjena oblicima radnog osposobljavanja koje se može uspješno ostvarivati u okviru radionica ustanove, u okviru radionica u ustanovi putem kooperacije sa organizacijama udruženog rada u industriji; radno osposobljavanje za najjednostavnije radne operacije na poslovima i zadacima u otvorenoj privredi, te radno osposobljavanje za jednostavnije poslove u poljoprivredi i stočarstvu. Ovako dinamično i fleksibilno

predložena organizacija radnog osposobljavanja pruža mogućnost svakoj organizaciji koja ostvaruje odgoj, obrazovanje i radno osposobljavanje izabiranje najprimjerenijih formi rada. Međutim, bez obzira za koju se jednostavnu operaciju osposobljava i bez obzira na organizacijsku formu rada svaki omladinac obuhvaćen radnim osposobljavanjem treba biti snažno motiviran za rad; svaka se radna operacija dijeli na radne faze; u tijeku uvježbavanja bilo radnih faza zasebno, bilo radne operacije u cjelini posebno se pazi na točnost radnih pokreta, poboljšavanje brzine rada, pravilnu izmjenu rada i odmora, kvalitetnu organizaciju radnog prostora, te čestu primjenu pohvala kojima s jedne strane afirmiramo pojedinca u svojim očima i pred radnim kolektivom, a s druge ga strane snažno motiviramo za rad.

Krajnji zadatak ovog eksperimenta — izrada konačne verzije programa odgoja, obrazovanja i radnog osposobljavanja umjereno i teže mentalno retardirane djece i omladine na taj je način ostvaren a tekst programa upućen Prosvjetnom savjetu Hrvatske na odobrenje.

4. UTVRĐIVANJE PEDAGOŠKOG STANDARDA I REHABILITACIJE

Prikazani program odgoja, obrazovanja i radnog osposobljavanja za umjereno i teže mentalno retardiranu djecu i omladinu predstavlja samo jedan od elemenata pedagoškog standarda i rehabilitacije.

Na osnovi programa treba razraditi:

- potreban prostor i opremu,
- utvrditi didaktička sredstva i pomagala,

— utvrditi nastavni i drugi stručni kadar za realizaciju programa, te

— utvrditi izvore financiranja ove djelatnosti.

Ističemo da je u Zavodu za prosvjetno-pedagošku službu SRH izrađen prvi radni materijal pedagoškog standarda za odgoj, obrazovanje i rehabilitaciju umjereno i teže retardirane djece i omladine, te da je upravo u fazi stručne rasprave. Donošenjem ovog dokumenta u cijelosti bi se zaočuvao problem uspješne edukacije, radnog osposobljavanja, socijalizacije i integracije ovih osoba u aktivne tokove društvenog života i rada.

5. ULOGA DEFEKTOLOGA U OSTVARIVANJU ODGOJA, OBRAZOVANJA I REHABILITACIJE DJECE I OMLADINE S VEĆIM TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Ovo bi izlaganje bilo nepotpuno kada ne bi spomenuli i odredbe člana 178. Zakona o odgoju i osnovnom obrazovanju koji izričito kaže: »Za odgajatelja u predškolskoj organizaciji udruženog rada i nastavnika razredne nastave u organizacijama odgoja i osnovnog obrazovanja iz člana 145. (posebne organizacije odgoja i obrazovanja obr. MV) može biti izabrana osoba koja je završila studij predškolskog odgoja, odnosno razredne nastave i studij defektologije«.

Budući da je i studij na Fakultetu za defektologiju u Zagrebu usklađen sa ovim zakonskim zahtjevom svršeni studenti po novom programu studija moći će uspješno raditi i sa djecom i omladinom s većim teškoćama u psihikom razvoju. Međutim, brojni defektolozi koji su diplomirali po prijašnjim studijskim programima trebat će dobivati permanentnu stručnu pomoć

i osposobljavati se za rad s djecom i omladinom s većim teškoćama u razvoju. Težište njihova permanentnog stručnog usavršavanja treba usmjeriti u tom pravcu.

ZAKLJUČAK

Ostvarivanje uspješne i sustavne edukacije i rehabilitacije djece i omladine s većim teškoćama kao i njihove odgojno-obrazovne integracije zasniva se na zadovoljavanju slijedećih pretpostavki.

— rana identifikacija i dijagnostika,

— stručna defektološka pomoć u obitelji djeteta,

— uključivanje u programirani i smišljeno vođeni predškolski tretman,

— planski i sustavno provedena pedagoška i zdravstvena opservacija prije ulaska u osnovno obrazovanje,

— ostvarivanje osnovnog odgoja i obrazovanja te radnog osposobljavanja na bazi primjene posebnih i specificiranih nastavnih planova i programa, kao i specifičnih programa zdravstvene i socijalne rehabilitacije,

— ostvarivanje pedagoškog standarda i rehabilitacije,

— praćenje svakog pojedinca sa ciljem pružanja pomoći tijekom rehabilitacije i zapošljavanja, a po potrebi i kasnije,

— stalni rad i suradnja s roditeljima djece i omladine,

— permanentni timski pristup u razrješavanju problematike osoba s većim teškoćama u psihičkom razvoju.

— stručno usavršavanje defektologa drugih radnika u odg. obr. i rehabilitaciji.

LITERATURA

1. Zakon o odgoju i osnovnom obrazovanju (Narodne novine br. 4/80.)
2. Pravilnik o zdravstvenim razlozima koji uvjetuje da dijete ne može pohađati školu i o provođenju liječničkog pregleda (Narodne novine br. 24/80.)
3. Upute o opservaciji djece s teškoćama u razvoju i o izradi programa opservacije (Narodne novine br. 3/81.)
4. Zakon o društvenoj brizi o djeci predškolskog uzrasta (Narodne novine br. 23/1981.)
5. Uputstvo o načinu uključivanja djece s većim teškoćama u psihičkom razvoju u posebne organizacije odgoja i obrazovanja (Narodne novine br. 9/1982.)
6. Vicić, M.: Rana identifikacija u funkciji odgoja i obrazovanja djece sa smetnjama u razvoju, Pregled br. 4/1979.
7. Vicić, M.: Upis djece s teškoćama u razvoju i provođenje pedagoške opservacije, Pedagoški rad, Zagreb, br. 2/1982.
8. Program odgoja i obrazovanja za usmjereno i teže mentalno retardiranu djecu i omladinu, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SR Hrvatske, Zagreb, 1982.
9. Upute prosvjetno-pedagoške službe za predškolski odgoj djece s teškoćama u razvoju, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SR Hrvatske, Zagreb, 1981.
10. Prijedlog društvenog dogovora o osnovama standarda odgoja, obrazovanja i rehabilitacije osoba s teškoćama u razvoju u SR Hrvatskoj, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SR Hrvatske, Zagreb, 1982.

EDUCATION OF CHILDREN WITH MORE SEVERE HANDICAPS IN
DEVELOPMENT — THE PROGRAM OF EDUCATION AND VOCATIONAL
REHABILITATION OF MODERATELY AND SEVERELY MENTALLY
RETARDED CHILDREN AND YOUTH

S U M M A R Y

If rehabilitation of moderately and severely mentally retarded children is to be successful, the following prerequisites are to be met: the child should be identified and diagnosed as early as possible; the family in which such a child lives should be given help by a special educator; the child should be included in, a systematic program of preschool education; the child should be observed systematically before entering a program of elementary and vocational education; during the process of rehabilitation the needs of any individual child should be met, and also later, if possible.